

Erken Çocukluk Döneminde Felsefe ve Değerler Eğitimi

Philosophy and Values Education in Early Childhood

Emel GÜVENÇ¹, Meral GÜNEY²

Öz

Çocuklar için felsefe programları, çocuklarda bilişsel becerileri geliştirme noktasında önemli bir konuma sahiptir. Belli etik değerler doğrultusunda ilerleyen diyaloglarda çocuklar özenli bir şekilde tartışmayı, düşüncelerini belli gerekçeler eşliğinde savunmayı öğrenirler. Bu çalışmada erken çocukluk döneminden itibaren çocukların sorgulayıcı, yaratıcı ve eleştirel düşünebilmelerinde felsefenin nasıl etkin olarak kullanılabileceği üzerinde durulmuştur. Araştırmanın önemi felsefe aracılığıyla düşünme becerilerinin geliştirilmesinde kullanılabilecek yöntemleri bütünsel olarak ele almasından ve erken çocukluk dönemi için farklı etkinliklerle zenginleştirilmiş özgün örnekler içermesinden kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda erken çocukluk eğitim programlarında yer alan etkinlik çeşitliliği ve çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarını dikkate alan bütünsel bir bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştır. Makalede çocuklar için felsefe programları aracılığıyla onların etik değerler ekseninde düşünce üretebilme, sorgulama topluluğuna katılarak kendilerine olan güvenlerini arttırabilme, birbirlerinin düşüncelerine saygı duyarak diyalog kurabilme noktasında gelişme gösterebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Felsefe, Çocuklar İçin Felsefe, Erken Çocukluk, Değerler Eğitimi.*

Abstract

Philosophy programs for children have an important position in developing cognitive skills in children. This study focuses on how philosophy can be used effectively in helping children think inquisitively, creatively and critically, starting from early childhood. The importance of the research stems from the fact that it holistically addresses the methods that can be used to develop thinking skills through philosophy and includes original examples enriched with different activities for early childhood. In this regard, an attempt has been made to present a holistic perspective that takes into account the diversity of activities in early childhood education programs and the developmental needs of the child. In this study, it was concluded that philosophy programs for children will contribute to the child's development in many aspects such as being able to produce thoughts around ethical values, building self-confidence by participating in a community of inquiry, and treating others with care.

Keywords: *Philosophy, Philosophy for Children, Early Childhood, Values Education.*

1. Dr., Bağımsız Araştırmacı,
emelguvencsim@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-2885-7826>
2. Doktora Adayı, Bağımsız Araştırmacı,
meraleris@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-3526-8659>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Application Date
12.05.2024

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
11.06.2024

DOI
10.20875/makusobed.1482578

Bu makaleye atıfta bulunmak için:

Güvenç, E. ve Güney, M. (2024). Erken çocukluk döneminde felsefe ve değerler eğitimi. *MAKU SOBED*, (40), 37-53.
<https://doi.org/10.20875/makusobed.1482578>

EXTENDED SUMMARY

Philosophy programs are prepared for children in order to develop their cognitive skills starting from early childhood. In this way, children are guided to generate logical thought, express themselves accurately, make comparisons, think reflectively, and explore their own interpretations of the world through respectful and courageous cognitive challenge.

The aim of early childhood philosophy programs is not to directly transfer some philosophical knowledge to children. On the contrary, these programs aim to transform children over time into individuals who question, generate ideas, and strive to base their thoughts.

Philosophical dialogue offers children the opportunity to explore and express things they have not considered before. From this perspective, philosophy is no longer seen as a theoretical discipline disconnected from daily life, but as a discipline that has practical effects and is used to develop correct thinking skills. In philosophy programs for children, participants find themselves in a dialogic process based on discovery and questioning. In this process, dialogue partners are directed to produce ideas on a certain topic. Thus, a careful questioning process is initiated. The questioning method used here allows mental liberation to be achieved.

When philosophy programs prepared for children are viewed from the perspective of values education, the aim is for the participants of the inquiry community in these programs to produce thoughts from a critical perspective regarding existing values. In these programs, values are expected to be internalized by children only after a process of questioning. Integration of philosophy and values education for children requires adults in the position of practitioners to become more competent through in-service training and to be in a development network that constantly renews themselves. The main duty of field actors is to generate ideas on how all these should be integrated into children's world and to mediate the development of various teaching materials in line with changing conditions. In philosophy programs for children, the practitioner carefully avoids acting with certain presuppositions about what children should think. On the one hand, it guides children on how to produce ideas with a questioning approach, and on the other hand, it mediates children's production of original thoughts. This study first focuses on the implementation of activities aimed at developing philosophical thinking skills in early childhood within a structured planning. Secondly, the necessity of rearranging the routine activities within the daily education flow in a way that directs the child to question, think and produce is emphasized. For this purpose, practices that can support the development of these skills have been put forward in the sample activities discussed on the axis of values education in the study.

There are basic principles in early childhood education such as being child-centered and play-based, developing creativity, learning by discovery, benefiting from life experiences, supporting all developmental areas, and taking into account the child's developmental needs and individual differences. In this regard, there are different points to consider in philosophy programs for children. It is very important that the activities used in educational programs are child-centered in order to make it easier for the child to verbally express his experiences, thoughts and interact with others. In this regard, children should be allowed to choose materials to be used in activities and decide what to do. In addition, methods and techniques appropriate to the child's development should be used in the planned activities and a play-based approach should be taken. Therefore, the importance of out-of-school learning environments in developing cognitive thinking skills in early childhood should not be ignored. In addition, in all programs covering the early childhood period, activities in which children will be physically, mentally, emotionally and socially active should be planned. Because development is a multidimensional phenomenon.

1. GİRİŞ

Erken çocukluk döneminden itibaren çocukların bilişsel becerilerini geliştirmek amacıyla çocuklar için felsefe programları hazırlanır. Bu yolla çocuklar, saygılı ve cesurca bilişsel meydan okuma yoluyla mantıklı düşünce üretmeye, kendini doğru şekilde ifade etmeye, karşılaştırma yapmaya, reflektif düşünmeye ve dünya ile ilgili kendi yorumlarını keşfetmeye yönlendirilirler.

Bu çalışmada bir yandan erken çocukluk döneminde felsefi düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik etkinliklerin yapılandırılmış bir planlama dâhilinde uygulanması üzerinde durulurken diğer yandan günlük eğitim akışı içindeki rutin etkinliklerin çocuğu sorgulamaya, düşünmeye, üretmeye yönlendirici şekilde yeniden düzenlenmesi önerilmektedir. Bu amaçla çalışma içerisinde ele alınan örnek etkinliklerde söz konusu becerilerin gelişimini destekleyebilecek uygulamalar ortaya konmuştur.

Felsefi soruşturma topluluklarına zaman zaman erken çocukluk döneminde eğitim ortamında bulunan diğer bireyler de dâhil edilebilmektedir. Çalışan personelin veya misafir edilmiş bir velinin konuyla ilgili soruşturma topluluğuna katılması felsefi soruşturma programlarını zenginleştirici bir unsur olarak değerlendirilebilir.

İlk kez 1970'lerde Matthew Lipman (1923-2010) tarafından meslektaşlarıyla işbirliği içinde oluşturulan çocuklar için felsefe/P4C programı felsefi diyalog yoluyla çocuklarda eleştirel, yaratıcı, özenli ve işbirlikçi düşünmenin geliştirilmesini hedefleyen bir eğitim programıdır. Bu program doğrultusunda

çocuklarla kurulan felsefi diyaloglarda; (i) kavramları açık ve anlaşılır kılmayı, hipotezler üretmeyi ve bu hipotezleri sorgulamayı kapsayan eleştirel düşünme; (ii) koşullu düşünebilmeyi ve örnekler üretebilmeyi içeren yaratıcı düşünme; (iii) farklı düşüncelerin hoş görülmesi için ortamda tartışılmasını olanaklı kılan işbirliğine dayalı bakış açısı; (iv) farklı argümanları dinlemeyi ve diğerlerinin düşüncelerine saygılı olmayı hedefleyen özenli davranma tutumu teşvik edilir (Boyacı vd., 2018, s. 167). Böylelikle felsefi sorgulama topluluklarında eleştirel bakış açısıyla diyalogik yöntem eşliğinde çocukların düşünme becerilerinin geliştirilmesine destek sağlanır (Taşdelen, 2014, s. 565).

Çocuklar için felsefe programlarında amaç, çocuklara birtakım felsefi teorik bilgilerin aktarılması değil onların zaman içinde sorgulayan, düşünce üreten ve bu düşüncelerini temellendirme çabasına giren bireylere dönüşmesine aracılık etmektir. Bu doğrultuda felsefenin çocuklar için yeniden biçimlendirilmesi noktasında felsefi sistemlerin, birtakım isimlerin, belli tarihlerin ve her şeyi bildikleri iddiasıyla öne çıkan eğitmenlerin belli bir süre için gözden kaybolduğu yerde, gidenlerin yerine müzakereler, paylaşılan biliş, edebi-felsefi hayal gücünün geliştirilmesi ve diyalogik birliktelikten keyif alma ile karakterize edilen felsefi soruşturma toplulukları geçer (Lipman, 2010).

Çağdaş felsefeci Matthews'a göre çocuklar için felsefede mantıksal düşünme becerilerinin geliştirilmesinden hatta fikirlerdeki tutarsızlıkların veya çelişkilerin ortaya çıkarılmasından daha çok bir arzu biçimi olarak felsefeye vurgu yapılır (Matthews'den akt: Vansielegem ve Kennedy, 2011, s. 176). Felsefi diyalog, çocuklara daha önce düşünmedikleri şeyleri keşfetme ve ifade etme fırsatı sunar. Bu perspektiften bakıldığında felsefe, artık gündelik yaşamdan kopmuş teorik bir disiplin olarak değil, daha çok, kişinin çevresiyle etkileşimini sağlamak, doğru düşünme becerilerini geliştirmek için kullanılan ve pratik etkileri olan bir disiplin olarak görülür (Vansielegem ve Kennedy, 2011, s. 173).

Çocuklarla felsefi oturumlarda kimi zaman günlük rutin etkinlikler içinde sıradan objeler üzerinden başlatılan bir diyalog uygulayıcının da rehberliğiyle çocukta yaratıcı düşünmeyi aktive eden bir birlikteliğe evrilebilir. Örneğin sınıfta bir sanat çalışmasında kullanılacak malzeme için; "acaba hangi malzemeyle bir ağaç tasarlayabiliriz?" gibi sıradan bir soru üzerinden çeşitli materyallerin denenmesi, bunlardan hangisinin ağaç dokusunu daha iyi yansıttığının tartışılması sağlanabilir. Karton rulolar, süngerler, ponponlar, kulak çubukları vb. malzemelerle yapılan denemeler sonucunda her çocuk seçtiği malzemelerle kendi ağacını tasarlayabilir. Böylelikle çocuğun hem yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesine hem de özgür seçimlerde bulunmasına destek sağlanmış olur. Burada bir sonuca ulaşmaktan çok farklı teknikler kullanılarak çocuğun hayal gücünü harekete geçirmek ve onda kendi istek ve arzularına ilişkin farkındalık uyandırmak önemlidir.

Çocukların küçük yaşlarda çok soru sormaları, karşılaştıkları olayları, yeni keşfettikleri nesnelere merak etmeleri gelişimsel süreçlerinin bir parçası olarak görülür. Erken çocuklukta zirvede olan bu merak duygusu ve keşfetme arzusu desteklendiğinde üretkenliğe doğru evrilebilir. Nitekim çocuğun gelişiminin oldukça hızlı olduğu erken çocukluk döneminde hali hazırda var olan merak duygusunun geliştirilmesi, araştırma, keşfetme, düşündüklerini doğru şekilde ifade etme becerilerinin desteklenmesi ilerleyen yaşlar için bir temel oluşturur. Bundan dolayı çocuklar için felsefe programlarının erken çocuklukta itibaren uygulamaya konulması yerinde olur.

Yapılan birçok çalışmada çocuklar için felsefe programlarındaki grup tartışmalarının çocuklarda analogik düşünme, zıtlıkları belirleme, nedensel bağlantılar kurma ve düşünceleri gerekçelendirme gibi becerileri geliştirdiği sonucuna ulaşılmıştır (Säre vd., 2016, ss. 273-295). Benzer şekilde erken çocukluk döneminde yapılan farklı çalışmalarda da söz konusu programların çocukların kendi duygu ve düşüncelerini anlamalarında, daha iyi iletişim kurmalarında, kendilerini doğru şekilde ifade etmelerinde, farklı görüşlere saygılı olmalarında etkili olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca çocuklar için felsefe programlarının eleştirel ve yaratıcı düşünmenin gelişimine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. (Karadağ ve Demirtaş, 2018, s. 34). Bu ve buna benzer birçok bulgu, çocukların gelecekte hem akademik hem de pratik hayatlarında daha başarılı olabilmeleri noktasında felsefi grup tartışmalarının erken çocukluk eğitiminin bir parçası olması gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir.

Bu doğrultuda çocuklarla felsefenin aynı çatı altında buluşturulmasına öncülük eden Matthew Lipman'ın özgün düşünceleri göz önünde bulundurulduğunda denilebilir ki: Çocuklar için felsefe programları çocukların; (i) düşüncelerini açık ve anlaşılır şekilde ifade edebilmelerine; (ii) doğru şekilde akıl yürütme konusunda daha fazla beceri sergilemelerine; (iii) diyalog ortaklarıyla etkin iletişim kurmalarına; (iv) tartışmayı, alternatif düşüncelerin ortaya çıkarılmasında ve geliştirilmesinde bir araç olarak kullanmalarına; (v) birbirlerini dinleme ve anlama noktasında daha sabırlı ve istekli olmalarına; (vi)

kendilerine ve diğerlerine hoşgörölü davranmalarına; (vii) yanlış tanımlanmış kavramları açıklığa kavuşturma noktasında farkındalık geliştirmelerine (viii) sorgulayıcı olma ve eleştirel düşünme hususunda daha fazla ustalık göstermelerine katkı sağlar (Lipman, 2010, ss. 3-16).

Özetle; erken çocukluk döneminde sunulan eğitimin, çocuğun bütün yaşantısını etkilediği ön kabulünden hareketle çocuklara yönelik felsefe çalışmalarının küçük yaşlardan başlanarak öğretim sürecinin tüm kademelerinde devamlılığının sağlanmasının gerekli olduğu söylenebilir (Öcal ve Aybek, 2022, s. 318).

Küçük yaştan itibaren başlayacak felsefe eğitimi çocukları bağımsız düşünürler, aktif özneler olarak yetiştirmeyi amaçlayan, çocukların sosyal becerilerini önemseyen ve onların yaşam kalitesini arttırmak isteyen birçok eğitimci tarafından zaruri bir ihtiyaç olarak görülür (Kökten, 2022, s. 1094). Nitekim tek/biricik düşünme ve bilme biçimi olarak felsefi düşünme çocukların kendileriyle, türdeşleriyle ve dış dünyayla erdem eksenli ilişkiler kurabilmesine aracılık eder (Çotuksöken, 2013, s. 35). Bu doğrultuda erken çocukluk döneminde felsefenin incelendiği ve değerler eğitiminin felsefi perspektiften çözümlendiği makalenin içeriği şu başlıklar altında açıklanmıştır: İlk bölümde “çocuklar için felsefede diyalogsal süreç” ana başlığı altında “sorular ekseninde çocuklar için felsefe”, “Sokratik bir ebe olarak uygulayıcı ve bilmediğini bilme erdemi”, “çocuklar için felsefe programlarında geleneksel pedagojik otorite algısının elenmesi” konuları ele alınmıştır. İkinci bölümde “erken çocukluk döneminde felsefe ve değerler eğitimi” ana başlığı altında “erken çocukluk döneminde masallarla felsefe ve oyun”, “çocuklar için felsefede masallar ile bütünleştirilmiş etkinlik örnekleri” başlıklarına yer verilmiştir. Bu kapsamda “Elmer masalı ve farklılıklara saygı değeri” ile “iyi yürekli Dev Memo ve yardımseverlik değeri” alt başlıklarına yer verilmiştir.

2. ÇOCUKLAR İÇİN FELSEFEDE DİYALOGSAL SÜREÇ

Felsefe “düşünsel ve dilsel boyutta bir diyalogdur” (Çotuksöken, 2000, s. 11). Çocuklar için felsefe programlarında, katılımcılar keşfetmeye ve sorgulamaya dayalı bir diyalogik süreç içinde kendilerini bulurlar. Bu süreçte diyalog ortakları belli bir konu üzerine düşünce üretmeye yönlendirilirler. Böylelikle özenli bir sorgulama süreci başlatılmış olur.

Burada kullanılan sorgulama yönteminin belki de en önemli yanının, her konuda çeşit çeşit soruların gündeme gelmesine imkân tanınması ve böylelikle düşünme olanaklarının artırılmasına, zihinsel özgürleşmenin gerçekleştirilmesine, bilginin birçok bakış açısıyla, karşılıklı ve yaratıcılığı etkin kılarak var edilmesine olanak sağlayabilmesi olduğu söylenebilir (Demiral, 2022, s. 58). Bu süreçte çocuklar; kurulan diyaloglardan, kullanılan materyallerden, aktarılan deneyimlerden ve kendilerine sunulan sözlü ya da yazılı metinlerden çeşitli anlamlar çıkarmaya yönlendirilirler.

Aktif katılımın teşvik edildiği ama zorunlu kılınmadığı çocuklar için felsefe programlarında uygulayıcı, çocukların diyalogun içine çekilmesini sağlayacak şekilde dikkat çekici, ilgi uyandırıcı sorularla diyalogu organize eder. O, uygun soruyu doğru zamanda sorarak tartışma ortamını başlatır; çocuğa kendisini rahatlıkla ifade etme noktasında gerekli koşulları hazırlar ve tabii ki diyalog ortaklarına karşı doğal ve içten davranır. Süreç içinde uygulayıcı, yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesi kapsamında, çocukları, görüşlerini destekleyen kanıtlar sunmaya ve örnekler getirmeye yönlendirir (Mendonça ve Carvalho, 2019, ss. 1-21). Bu noktada, uygulayıcının sahip olduğu epistemolojik inançların ve benimsediği pedagojik öğretim yöntemlerinin çocukla kurulan felsefi diyalogun yeterliliğini doğrudan etkileyeceği ön kabulünden hareketle onun kendi felsefi yeterliliklerine ilişkin eleştirel/sorgulayıcı düşünmeyi ihmal etmemesi gerektiğinin altını çizmek yerinde olur.

Yukarıda anlatıla geldiği üzere çocuklara yönelik geliştirilen felsefe programlarında çocukların kendilerini rahatlıkla ifade edebilecekleri bir ortam hazırlamak ne kadar önemliyse söz konusu süreçte çocuklar tarafından kullanılan ifadelerin hangi bağlam içinde ve ne şekilde kullanıldığının dikkate alınması da o derece önemlidir. Yalnız bu noktada unutulmaması gereken; iletişimin sadece konuşulan kelimelerden ibaret olmadığı gerçeğidir. Çocuklarla iletişimde kullanılan aksan, ses tonu, konuşma hızı, jestler ve yüz ifadeleri de yetkin bir iletişimin kurulmasını hedefleyen felsefe programlarında dikkate alınması gereken temel unsurlardandır (Durmuşoğlu ve Erbay, 2013, ss. 159-174). Nitekim çocuğun bedeni, tepkileri, mimikleri ve kullandığı kelimeler diğerlerinin anlayabileceği bir bütünü oluşturur. Özellikle erken çocukluk dönemindeki çocuklar her zaman mantıklı şekilde akıl yürütemiyor, duygu ve düşüncelerini anlaşılır şekilde ifade edemiyor ya da kullandıkları kelimelerle kendilerini doğru biçimde bir başkasına sunamıyor görünseler de onlar aslında jestleriyle, mimikleriyle ve davranış tarzlarıyla bakış açılarını, amaçlarını ve niyetlerini belli

ederler (Johansson, 2001, s. 350). O nedenle erken çocukluk döneminde, çocukların düşüncelerini rahatça ifade edebilmelerinde, sorular sorabilmelerinde, herhangi bir konuda ikili veya grup olarak düşüncelerini tartışabilmelerinde uygulayıcının sahip olduğu iletişim becerileri önemli rol oynar. Ayrıca konuşma sırasında soyut ifade ve semboller yerine, somut ifadelerin kullanılması, diyalog ortaklarının birbirlerini anlama ve birbirleri tarafından anlaşılma olasılığını artırır.

Öte yandan diyalog ortakları arasındaki farklılıkların ortaya çıkarabileceği olası zorlukların gölgesinde önemli olan hususlardan biri; uygulayıcının gerilimlere ve zorluklara yönelik kolay çözümlerden kaçınması gerektiğidir; aksi takdirde diyalogu etkisizleştirme olasılığı yüksektir. Örneğin; çocukların acı verici duygusal sorunları ya da okulun veya içinde buldukları kültürel yapılanmanın etik normlarıyla çelişen düşünceleri ifade etmesi gibi durumlar bir yandan uygulayıcıda rahatsızlık ve kafa karışıklığı yaratabilirken diğer yandan bu tür durumların diyalojik yaklaşımları karakterize eden ötekilikle gerçek bir karşılaşmayı ortaya çıkardıkları da iddia edilebilir. Dolayısıyla uygulayıcıların diyalojik olarak ilerleyen felsefi sorgulamalarda kafa karışıklığını sahiplenmelerinin gerekli olduğu söylenebilir (Barrow, 2010, ss. 61-69). Bu doğrultuda şekillenen çocuklarla felsefe programlarında amaç hiçbir zaman diyalog ortaklarının tamamını aynı kaniya ulaştırmak değildir. Aksine, bu programlarda diyalogsal yöntem aracılığıyla katılımcılar arasında farklılıkların doğal karşılandığı ve böylelikle yaratıcı düşünmenin gelişme imkânı bulunduğu bir alan açılır (Wegerif, 2011, ss. 179-190). Böylelikle başkalarının bakış açılarına erişime izin veren açık bir sistem olarak çocuklar için felsefe programları farklı seslerden oluşan bir topluluğa, pedagojik otoriteden ziyade diyalog mantığı tarafından yönlendirilen bir sürece dönüşür. Bu süreç, çocuğun düşünen özne olarak ciddiye alınmasına ön ayak olurken aynı zamanda epistemik adaletsizliğin (bkz. Fricker, 2023) eş deyişle çocuğun bilen özne olma potansiyeline ilişkin ön yargılarla şekillenmiş düşünme biçiminin karşısında durur (Barrow, 2015, ss. 76-87).

2.1. Sorular Ekseninde Çocuklar İçin Felsefe

Genel olarak felsefenin sorgulamakla başladığı ve felsefi etkinliklerin önceden tasarlanmış izlekleri uygulamak ve yürütmekten daha çok belirli bir sorgulama becerisi geliştirmekle ilgili olduğu düşünülür. Nasıl yaşamamız gerektiği, neyin doğru ve neyin yanlış olduğu, şeylerin gerçekten var olup olmadığı gibi temel sorular ekseninde gelişen felsefi diyaloglarda asıl amaç, doğru akıl yürütmeler eşliğinde düşünce üretmektir (Gaut ve Gaut, 2021, s. 14). Böylelikle çocuklar için felsefe programlarında çocuğun olası problemleri ya da içinde bulunduğu yaşamsal durumları rasyonel yollarla analiz edebilmesine destek olunur. Süreç boyunca Sokratik sorgulama ve dolayısıyla diyalogsal yaklaşım etkin olarak kullanılır (Kökten, 2022, s. 1085).

Çocuklar için felsefe oturumlarında, uygulayıcı, diyalogun sorular ekseninde ilerlemesine ön ayak olur. Söz konusu düşünme etkinliği esnasında çeşitli varsayımlar ortaya atılır ve bu varsayımlar yeni soruların gündeme gelmesine aracılık eder. Sorular ekseninde şekillenen felsefe oturumları, çocuğa, ürettiği varsayımlar üzerine rasyonel düşünmesini sağlayacak yeni araçlar sunar ve ona varlık hakkında önceki varsayımlarını yeniden şekillendirebileceği bir ortam hazırlar (Mendonça ve Carvalho, 2019, ss. 1-21). Bu doğrultuda çocuklar “sevgi nedir, kuralları kim koyar, doğru ne demek, zaman nedir, en iyi arkadaş nasıl olur” gibi sorulara yanıt arayarak felsefeyi günlük yaşamlarına uygularlar (Tunç, 2017, s. 77). Söz konusu oturumlarda sorgulama topluluğu, felsefi olarak kişinin bir soruyla yapabileceği en ilginç şeyin, onu yanıtlamanın ötesine geçtiğini kısa sürede keşfeder. Bu minvalde gelişen diyalojik birliktelikte çocuklardan kendi sorularını paylaşmaları istenebilir ya da bir anlatı metninin giriş kısmı çocuklarla paylaşılarak metnin onlar tarafından tamamlanması sağlanabilir. Örneğin; Daisy tatildeydi. Birisi ona ne düşündüğünü sorsaydı, söyleyemezdi. Sadece aklına gelen soruyu hatırlardı şeklinde bir girizgâh yapılabilir ve sonrasında Daisy'nin aklına hangi soru gelmiş olabilir sizce gibi sorular eşliğinde çocukların diyaloga katılması sağlanabilir. Ya da uygulayıcı tarafından farklı zamanlarda çocuklardan toplanan sorular yine onlarla birlikte analiz edilebilir ve bu soruların neden farklı noktalara odaklandığı üzerine tartışılarak çocuklarla felsefi sorgulamaya geçiş yapılabilir (Mendonça ve Carvalho, 2019).

Çocuklar için felsefe programlarında aktif rol üstlenen erken çocukluk dönemi eğitimcileri, düşünceyi harekete geçiren sorular sorabilme yeterliliğini kazanmış olmalıdır. Örneğin herhangi bir hikâyede geçen köprü kavramı ile ilgili; “köprüden kaç kişi geçti? Köprü ne renkti?” gibi sorular sormak yerine, “bir köprü bizi nereye götürebilir? Sen nereden nereye bir köprü kurmak isterdin? Sence bu köprü hangi malzemeden yapılırsa kocaman bir devi taşıyabilir?” türünden sorularla çocuğun özgün düşünceler üretmesine

aracılık edilebilir. Bu noktada eğitimcilerin gerekli yeterlilikleri kazanması ve sürekli kendilerini geliştirmeleri adına periyodik aralıklarla hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi yerinde olur.

Daha öncede kısmen değinildiği üzere çocuklar için felsefe programlarındaki sorgulama dostu diyalogsal ortamda amaç, ne tek başına soru sormak ne de yanıt bulmaktır. Asıl olan düşünme etkinliğidir. Eş deyişle önemli olan sorgulamanın ve tartışmanın etkin olarak kullanıldığı sürecin kendisidir. Bu süreçte çocukların geçmişte filozoflar tarafından ortaya atılan sorulara benzer sorular sorduklarına tanık olunabilir. Örneğin; Descartes'ın kendisine yönelttiği “Bir rüyada olmadığımı nasıl bilebilirim” türünden sorularda olduğu gibi. Bununla birlikte, çocuklarla felsefede her bir soru özelinde neyin hedeflendiğinin ortaya çıkarılması ve sorunun doğru şekilde anlaşılıp tartışmanın başlatılması için çocuklardan söz konusu sorudan ne anladığına ilişkin açıklama istenmesinde fayda vardır. Örneğin kimi zaman çocukların bu neden var, türünden soruları sadece belirli bir nesnenin neden icat edildiğini öğrenmek amacıyla sorulabilirken kimi zaman ise varlığın neden var olduğu gerçeğine duyulan merakla işaret ediyor olabilir (Mendonça ve Carvalho, 2019).

Çocuklar için felsefe programlarında çocukların düşüncelerini özgürce ortaya koyabilmelerini sağlamak amacıyla çeşitli materyaller kullanılır. Felsefi soruşturma kimi zaman görsel bir materyal üzerinden başlatılabilir. Resim, fotoğraf gibi daha birçok obje çocukların düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla araçsallaştırılabilir. Örneğin bir fotoğraf üzerinden sorulan “bu nedir bir top mu?” sorusuna “hayır, o babamın arabası” şeklinde karşılık alınabilir. Burada uygulayıcı, “bu bir arabaya benzemiyor, tekerlekleri yok” gibi bir karşılık vermek yerine “bu oldukça farklı bir arabaya benziyor, bu arabaya binsek bizi nereye götürür acaba?” gibi sorular eşliğinde yaratıcı düşünmeyi teşvik ederek diyaloğu sürdürülebilir. Böylelikle çocuğun hayal gücü desteklenmiş olur ve onun özgün düşünceler üretmesinin önünde engel teşkil eden kalıp yargılara eleştirel yaklaşmasına aracılık edilmiş olur.

Sonuç olarak felsefenin doğru bir şekilde anlaşılması için düşünmenin, felsefi sorgulama pratiğinin altında yatan yerleşik, gömülü ve somutlaşmış bir aktivite olduğunu ve sorgulamayı, düşüncelerin geliştirilmesi için bir araç olarak gören daha geniş bir bakış açısına bağlı olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim soruların yalnızca bir bilgi talebinden daha fazlası olduğunu anlamının felsefe yapmanın ön koşulu olduğu düşünülür. Bu doğrultuda soruların ve dolayısıyla sorgulama topluluğunun çocuklar için felsefedeki diyalogsal süreç için olmazsa olmaz bir gereklilik olduğu söylenebilir.

2.2. Sokratik Bir Ebe Olarak Uygulayıcı ve Bilmediğini Bilme Erdemi

Kadim filozof Sokrates, çok küçük yaşlardan itibaren gelişim düzeylerine uygun şekilde bir zihinsel eğitime tabi tutulan çocukların büyümeye başladıklarında felsefe aracılığıyla ruhlarını ve bedenlerini erdemler doğrultusunda şekillendirebileceğini belirtir (Platon, 2005, s. 67). Gençlerin eğitiminde kendisini bir ebe olarak konuşturarak Sokrates, doğurtma yöntemini etkin şekilde kullanır. O, daima başkalarına soru soran, hiçbir konu hakkında kendi düşüncesini karşısındakine doğrudan aktarmayan ve bundan dolayı tıpkı ebeler gibi kısır olduğunu dillendiren Sokrates bu hususla ilişkili olarak şöyle söyler: “Benimle temas edenler ilk önce hiçbir şey bilmiyor gibi görünürler. Oysa tümü, sohbetimizin devamı sırasında Tanrı'nın inayetiyle, kendileriyle başkalarının da tanık olduğu gibi, şaşırılacak ilerlemeler gösterirler. Bununla birlikte benden hiçbir şey öğrenmedikleri de açıktır. Bu güzel düşünceler hazinesini yalnızca kendi içlerinde bulur, onu meydana koyarlar” (Platon, 1986, ss. 191-192). Bu bağlamda çocuklar için felsefe programlarında Sokrates'in izinden giden bir uygulayıcı, düşünsel doğumu gerçekleştirme yolunda –tıpkı bir ebe gibi- diyalog boyunca çocukların düşüncelerinin doğumuna yardımcı olur; bunu yaparken samimi ve doğal davranmaya, merak ve heyecan duygusunu canlı tutmaya, çocuklara güven beslemeye, eleştirel düşünmeden taviz vermemeye özen gösterir.

Söz konusu süreç boyunca çocuklarla kurulan diyalogsal birliktelikte uygulayıcının pedagojik ve felsefi açıdan yeterlilik sahibi olması gereklidir. Eğer uygulayıcı pedagojik açıdan yetersizse çocuk gerçekliğini göz ardı edebilir. Felsefi açıdan yetersiz olan bir uygulayıcı ise etik, epistemolojik boyutlarıyla çocuklarla felsefe programlarının arzu edilen şekilde yürütülmesinin önünde engel teşkil eder (Erdoğan, 2018, s. 95). Bu bağlamda uygulayıcının çocuklarla yürütülen felsefi diyalog boyunca kendisini nasıl konuşturduğu oldukça önemlidir. Diyalog esnasında o, çocuklara örnek olacak şekilde felsefi sorgulama yapmaktan ödün vermeksizin onları gerçek bir ilgiyle dinlemeli, etik değerler kapsamında erdemli davranışlar sergilemeli ve böylelikle çocuk için felsefi diyalogun nasıl geliştirilebileceği üzerine değerli bir model olabilmelidir (Akan, 2022, s. 12).

Çocuklar için felsefe programları, diyalog ortaklarının eş deyişle çocukların ve uygulayıcının birbirlerine etki ettiği düşüncesiyle şekillenir. Bu durum uygulayıcının pozisyonu düşünüldüğünde Sokrates'in bilmediğini bilme erdeminin gerekliliği kapsamında okunabilir. Nitekim söz konusu programlarda uygulayıcı entelektüel açıdan tevazu sahibi ve bilmediğinin bilincinde olarak çocuklarla birlikte gelişmeye gönüllü olan kişidir. Bu bağlamda ondan beklenen; hiçbir zaman çocukların düşüncelerini indirgeyici bir tutumla değerlendirmemesi, bu düşünceleri doğru ya da yanlış olarak nitelendirmemesi, çocuklara düşünmeleri için yeterli zamanı vermesi, diyalogsal sürecin açık ve anlaşılır bir şekilde ilerlemesi için çaba sarf etmesi, demokratik ve herkesin düşüncesini özgürce ifade edebildiği bir ortam oluşturmaktır. Uygulayıcı, en doğru bilgiye kendisinin sahip olduğunu aklına getirmeksizin her zaman kendisine eleştirel bir gözle bakabilmeli ve yolda olduğunu unutmaksızın bir düşünme arkadaşı olarak diyalogsal sürece dâhil olmalıdır.

Çocuklar için felsefe programlarında çocuklarla birlikte düşünce üretilirken, yetişkinlerin akıllarını düşünecekleri şeye vermeleri gerekir ki bu da ancak yetişkinler açık fikirli, entelektüel, alçakgönüllülük sahibi olduklarında ve kendilerini epistemik eşitliğe adadıklarında mümkündür. Bu etik pozisyon alış bir uygulayıcı için daha önce duymadıklarını duymaya istekli olmayı ve duyduklarını tanıdık, bildik düşünce kalıplarına çevirme dürtüsüne direnmeyi gerektirir. Bu doğrultuda uygulayıcının epistemik adaletsizliğe ilişkin farkındalığı çocuklara yönelik bakış açısının epistemik eşitlik önerisi doğrultusunda dönüşüm geçirmesine aracılık edebilir (Murriss, 2013, ss. 245-259).

Özetle; çocuklar için felsefe programlarında uygulayıcı çocukların ne düşünmesi gerektiğine ilişkin bir beklenti içine girmeksizin sorgulayıcı bir yaklaşımla nasıl düşünce üretilebileceği hususunda onlara rehberlik eden kişidir (Direk, 2019, s. 11). Bu programlarda etkin olarak kullanılan sorgulama yöntemi, Sokratik doğurtma yöntemiyle birçok açıdan benzerlik gösterse de söz konusu yöntemle ayrıştığı yönler de bulunmaktadır. Bunun nedeni çocuklar için felsefe programlarının temelde düşünme becerilerini geliştirmeyi hedefleyen, yapılandırılmış bir eğitim yaklaşımı olmasıdır.

2.3. Çocuklar İçin Felsefe Programlarında Geleneksel Pedagojik Otorite Algısının Elenmesi

Çocuklar için felsefe programları, çocukların merak içinde olduğu, fikir alışverişinde bulunduğu, soru peşinde koştuğu, birbirlerini dinlediği, varsayımları irdelediği ve yaratıcı bir şekilde düşünce ürettiği gerçek felsefe yapmayı içeren bir süreci ihtiva eder. Bu süreç; uygulayıcıların pedagojik otoritesine, entelektüel üstünlüğüne veya statüsüne bağlı değildir. Burada geleneksel sınıf ortamlarındaki entelektüel hiyerarşi yok sayılır. Bu bağlamda uygulayıcı, meşruiyetini çocuklar tarafından zaten sahip olduğu varsayılan düşünme becerilerinin kışkırtıcısı olarak oynadığı rolde bulur ve bu doğrultuda uygulayıcı, tüm katılımcıların işbirliği içinde soru sorabileceği ve düşüncelerini paylaşabileceği bir ortamın hazırlanmasında etkin rol oynar. Bu tutum, onu, değerlendirme yapma yetkisini elinde tutan pedagojik otorite konumundan alır, diğer diyalog ortakları gibi sorgulayıcı konumuna getirir (Elicor, 2017, ss. 80-92). Başka bir deyişle, burada her şeyi bilen öğretmen algısı devre dışı bırakılır ve böylelikle pedagojik otorite anlayışı yeniden yapılandırılmış olur. Bu doğrultuda tüm katılımcılar çocuklar için felsefe oturumlarında işbirlikçiler, birlikte yola çıkanlar ve düşünce üretenler olarak konuşlanırlar.

Gelişim, bireyin yaşamı boyunca devam eden bir süreçtir. Yaşam boyu öğrenme kapsamında çocuklarla ilişki içinde olan uygulayıcıdan beklenen; sürekli ilerlemeye, kendini ve çevresini keşfetmeye gönüllü olmasıdır. Hal böyle olunca bir uygulayıcı için pedagojik otorite olma olasılığı askıya alınmış olur. Bu bağlamda çocuklarla felsefi diyalogun veya birlikte düşünme deneyimlerinin sadece çocuklar için değil yetişkinler için de geliştirici, dönüştürücü etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Değindiği üzere çocuklar için felsefe uygulamaları diyalog ortaklarının düşünme edimini birlikte gerçekleştirdikleri ve anlamı birlikte inşa ettikleri bir süreçtir. Bu süreçte “uygulayıcı, çocukları dinlemekten ve onların birbirlerini dinleme şekillerinden ne öğrenir? Söz konusu süreç, çocuğun diyalog ortağı olan uygulayıcının düşünsel gelişiminde ne tür değişikliklere sebep olur?” türünden sorular da gündeme gelir (Haynes ve Murriss, 2013, s. 1098). Nitekim yaratıcı felsefe yapma olasılığı, yetişkinlerin çocukların düşünme becerilerini geliştirmek için gösterdikleri çabayla eş güdümlü olarak, kendi yeterliliklerine ilişkin iç görü geliştirmeleri yani kendini bilme yolunda hız kesmeksizin ilerlemeleri koşuluyla arttırılabilir.

Öte yandan çocuk ve yetişkin arasındaki diyalogsal süreçte, çocukların yetişkinlere gerçekten inandıkları şeyleri değil de onların duymak istedikleri şeyleri söyleme olasılıkları her zaman vardır.

Uygulayıcının epistemik otorite olma rolünü bilinçli olarak devre dışı bırakması, çocukların gerçek düşüncelerinin yetişkin tarafından anlaşılması noktasında oldukça önemlidir. Böylelikle çocuğun sesini duymanın önündeki engeller aşılabılır. Bu engeller; toplumda yaygın olarak kabul gören çocuk algısı, ırk, cinsiyet vb. olarak nitelendirilebilir. Çocuk ve uygulayıcı arasında olması arzulanan epistemik adalet, çocuk hakkındaki indirgeyici söylemlere direnmeyi ve başkalarıyla ilişkilerde çocuğun kendine özgü sesini duymayı gerektirir. Nitekim anlam, yetişkin tarafından sunulan ve çocuk tarafından alınan bir gerçekliğe tekabül etmez; her iki özne de anlamlandırma faaliyeti içerisinde etkin rol oynar (Murriss, 2013, ss. 245-259). Bu şekilde kurulan diyalojik birliktelikte katılımcıların birbirlerini nesneleştirmedeği gerçek bir karşılaşmanın imkânından söz edilebilir. Ayrıca söz konusu birliktelikte çocuğun yaratıcı iç potansiyellerinin ortaya çıkma olasılığının oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

3. ERKEN ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE FELSEFE VE DEĞERLER EĞİTİMİ

Bireyin kendini tanıması, topluma ve kendisine yararlı olacak temel değerleri kazanması değerler eğitiminin amaçlarından. Günümüzde değerler eğitimi açısından yaşanan problemlere çözüm bulmak için yapılan eğitim çalışmalarına erken çocukluk döneminden itibaren başlanması oldukça önemlidir. Bu bağlamda bir Stoa filozofu olan Epiktetos, insanın yaşam içinde etik bir duruşa sahip olmasının gerekliliğini vurgularken aynı zamanda yol gösterici boyutuyla felsefenin değeri üzerinde durur ve şunları söyler: “Felsefe uzun ve zahmetli bir yoldur, deniliyor. Aldanıyorsun dostum. Bu yol o kadar uzun değildir. Zira felsefe sana ne öğretmek istiyor? Doğaya uygun eylemek, arzularını muvazeneye koymak, düşüncelerini iyi bir tarzda kullanmak. İşin özü bu” (Epiktetos, 2010, s. 688). Bu minvalde çocuklar için felsefe programlarının değer eğitimi zenginleştirebileceği ve değer eğitiminin de çocukların felsefi sorgulamayı daha anlamlı ve etkili bir şekilde kullanmalarını sağlayabileceği düşünülebilir (Yılmaz, 2023, s. 22). Nitekim çocuklara yönelik hazırlanan felsefe programları –insan haklarının etik eğitimi de kapsayan felsefe programları- çocukların bağlantılı düşünmesini, doğru değerlendirme yapabilmesini ve başkalarıyla sağlıklı ilişkiler kurabilmesini olanaklı kılar (bkz. Kuçuradi, 2010).

Eğitim ortamları, çocukların ve gençlerin karakterlerinin gelişiminde önemli bir yere sahiptir. O nedenle, bu ortamlarda çalışan alan aktörlerinin, çocukların karakterlerinin şekillenmesinde ve temel değerlerinin belirlenmesinde sorumluluk taşıdıkları düşünülür. Çocuklarda değerler eğitimi de kapsayan felsefe programları, çocukların bireysel iyisini ve toplumsal ortak iyiyi destekleyen duyguları ekip büyütmeyi hedefler (Mutlu, 2017, s. 32). Söz konusu hedefe ulaşma yolunda sağlıklı inançlardan ve yanlış yönetilen arzuların kurtulması zorunlu görülür. Bu kapsamda felsefenin biricikliğini dillendiren Epiktetos türdeşlerini şu sözlerle uyarır: “Yürürken bir çiviye basmamaya ve ayağının burkulmasına dikkat ettiğin gibi varlığının en esası tarafının yani seni idare eden aklın da çarpılmamasına dikkat et” (Epiktetos, 2010, s. 40).

Çocukların yaşamsal durumları eleştirel bir biçimde değerlendirebilmesinde ve etik kararlar alma becerilerinin geliştirilmesinde oldukça önemli olan çocuklar için felsefe programlarının, çocukların gelişimine nasıl bir katkıda bulunduğunu anlamak, eğitim politikalarının etkin bir şekilde tasarlanması ve uygulanması için hayati öneme sahiptir. Nitekim eleştirel düşünmenin ve dolayısıyla felsefi düşünmenin doğru akıl yürütme noktasında önemi üzerinde duran Aurelius da “Yanılgının, sarılıktaki safradan veya kuduzdaki zehirden daha az etkisi olduğunu mu zannediyorsun?” (Aurelius, 2018, s. 64) diye sorarken, şeyleri kendilerinde oldukları gibi görme yetisinin eksikliğinde bir anlama probleminin oluşabileceğini ima eder. Bundan dolayı söz konusu programların eğitim sistemimize entegre edilmesi zaruridir (Yılmaz, 2023, s. 14). Böylelikle çocukların felsefe oturumları sırasında etik değerleri fark etmeleri ve bu konuda düşünce üretmeleri sağlanabilir (Kayaalp, 2021, s. 10). Konuyla ilişkili olarak felsefe oturumlarında kullanılmak üzere alan yazınındaki güncel kaynaklardan yararlanılması yerinde olur (Gaut ve Gaut, 2020, ss. 99-138).

Nitekim çocuklar için felsefe programlarına değerler eğitimi perspektifinden bakıldığında söz konusu programlardaki sorgulama topluluğunun katılımcıları sevgi, sorumluluk, saygı gibi birçok değere ilişkin düşünce üretmenin ve dolayısıyla bunlar üzerine eleştirel düşünmenin gerekliliğine alışmalar (Akto, 2020, ss. 326-339). Bu programlarda, değerlerin çocuklar tarafından ancak bir sorgulama süreci sonrasında içselleştirilmesi beklenir. Böylelikle çocuklar gelişimleri doğrultusunda özgür tercihlerde bulunan ve değerler ekseninde pratik yaşantılarını düzenleme gücünü elinde tutan etkin bireylere dönüşebilirler.

Erken çocukluk döneminde verilen değerler eğitiminin, toplumda saygıya, sevgiye ve karşılıklı güvene dayalı ilişkilerin kurulmasında etkili olduğu düşünülür. Nitekim çocuklar için felsefe programlarını da değerlerden bağımsız yapılandırmak pek olası görünmemektedir. Diyalog ortaklarının ancak karşılıklı

güven, saygı ve sevgi gibi değerler ekseninde iletişim kurmaları koşuluyla çocuklarla felsefi diyalogun imkânından söz edilebilir. Nitekim felsefi sorgulama, bir topluluk içinde yürütüldüğünde, etik muhayyileyi harekete geçirebilir ve etik farkındalığın derin bir uyanışına yol açabilir. Diyalog ve sorgulama yoluyla çocuklar öğrenmelerinin aktif belirleyicileri haline gelebilirler (Novemsky, 2010).

Günümüzde çocuklar özellikle görsel medya aracılığıyla evrensel değerlerle örtüşmeyen olumsuz görüntülere ve söylemlere maruz kalabilmektedirler. Çocuklar için felsefe programları söz konusu değerlerle tezat teşkil eden ve çeşitli şekillerde çocuğun hayatının merkezine oturan yanlış uyarıların felsefi bakış açısıyla sorgulanmasını sağlayabilir (Erdoğan, 2018, s. 41). Benzer şekilde çocukların kendilerini olası suistimallerden nasıl koruyacaklarını, kendileriyle, başkalarıyla ve doğayla nasıl barışık yaşayabileceklerini aynı zamanda nasıl sorumluluk sahibi, etkin bireylere dönüşebileceklerini bulgulamaları noktasında da felsefi diyalogun önemi büyüktür. Bu doğrultuda çocuklar kişisel, ahlaki ve toplumsal değerleri grupla birlikte tartışırken kendilerini anlama, güçlü ve zayıf yanlarını tanıma, öz disiplin geliştirme, yeteneklerinin farkına varma ve kendilerine güven inşa etme noktasında beceri kazanabilirler. Onlar etik değerlerle ilişkili olarak; ırkları, cinsiyetleri, sosyal grupları ve yetenekleri ne olursa olsun başkalarına saygı duyma, onlarla işbirliği halinde olma, sabırlı, hoşgörülü bir yaklaşımla çatışmalara barışçıl şekilde çözüm arama noktasında kendilerini geliştirebilirler (Mortari ve Marco, 2017, ss. 269-278). Bu doğrultuda çocuklar için felsefe programlarında temel değerler üzerine çeşitli örnek hikâyelere, masallara yer verilebilir ya da çocuklar, görsel okuma yoluyla yani bir video, karikatür, resim ve fotoğraf üzerinden düşünce üretmeye yönlendirilebilirler. Nitekim bu materyallerin tamamının çocukların etik ikilemlere veya kritik durumlara ilişkin düşünce üretmesinde kullanılabilir kaynaklar olduğu söylenebilir. Böylelikle çocuğun etik sorunsalları eleştirel bir şekilde ele alma yeteneği gelişirken aynı zamanda onda iyinin araştırılması yönünde bir farkındalık da uyandırılabilir (Mortari ve Ubbiali, 2017, ss. 269-278). Çocuğun; doğruyu söylemek, sözünde durmak, başkalarının haklarına saygı göstermek, tüm canlılara karşı sorumluluk duygusu geliştirmek ve öz disiplin sağlamak gibi temel değerler üzerine objektif düşünmesine aracılık edilebilir.

Değerler eğitimi felsefi perspektiften ele alan programlar, çocuklara değerleri dikte etmeyi değil onlara etik sorgulama yoluyla düşünce üretme ve böylelikle kapasitelerini geliştirme hususunda yardımcı olmayı amaçlar (Özkan, 2020, ss. 49-61). Bu konuyla ilişkili olarak erken çocukluk döneminde değerler eğitimi üzerine felsefi sorgulamanın aktive edildiği şöyle bir senaryo kurgulanarak çocuklarla paylaşılabilir: Altı yaşındaki Elif arkadaşı Zeynep'in kalemini gizlice alır ve kendi kalem kutusuna koyar. Durumu fark eden Zeynep ağlamaya başlar ve Elif'i öğretmenine şikâyet eder. Uygulayıcı, söz konusu anlatı üzerinden izinsiz ve gizlice bir başkasının eşyasını almanın doğru olmadığını ve kesinlikle yasak olduğunu vurgulamak yerine bir yandan Elif'in neden böyle davranmış olabileceği diğer yandan ise kalemi gizlice alınmış olan Zeynep'in ne hissetmiş olabileceği üzerine çocukları düşünmeye yönlendirir. Ve onların hem Elif'in davranışının hem de Zeynep'in verdiği tepkinin nedenleri üzerine çeşitli varsayımlar üretmelerini sağlar. Bunu yaparken aslında o, çocuklara iyi ve kötü davranışın neliği üzerine ders verme hakkından feragat ederek onların etik değerleri kendilerinin bulgulasını hedefler. Burada etik davranış üzerine ezbere bilgi verilmeksizin çocukların erdemli davranışı erdemsiz olandan ayırt etmelerine aracılık eden uygulayıcı, odak noktasını yanlış olan davranışın doğrudan reddedilmesine değil sorgulama yoluyla bu davranışın neden yanlış olduğunun belirlenmesine kaydırarak değerlerin dikte edilmeksizin içselleştirilmesine ve doğru davranışa ilişkin alternatif düşünceler üretilmesine yardımcı olur.

Çocuklar için felsefe programlarında yukarıda aktarılan örnek anlatıya benzer anlatılar üzerinden adalet, dürüstlük ve yardımseverlik gibi birçok erdeme ilişkin felsefi sorgulama başlatılabilir. Böylelikle çocuklar değerler ekseninde akıl yürütmeyi, tarafsız ve tutarlı olmayı öğrenebilirler Nitekim Demiral'a göre, evrensel değerler konusunda çok küçük yaştaki çocuklarla tartışılma olanakları, sanılanın aksine felsefenin diğer alanlarından daha fazladır. Erken çocukluk döneminde etik yargılarla karşılaşan ve yetişkinlerden neyin doğru neyin yanlış olduğu konusunda direktifler almaya başlayan çocuk, öğrenmeyle eşzamanlı olarak sorgulama sürecine de başlar (Demiral, 2022, s. 58).

Görüldüğü üzere çocuklar için felsefe programı kapsamında değerler eğitimi, yönergelerin ve direktiflerin etrafında şekillenen bir eğitim değildir. Burada sorgulama yoluyla değerler üzerine düşünce üretmek çocuğun kendisi tarafından yapılır. Dolayısıyla değerler eğitiminde söz konusu değerlerin çocuğa, pedagojik otorite olduğu varsayılan başka birisi tarafından ezbere aktarılması geleneğinin terk edilmesi zaruridir (Dombaycı, 2010, ss. 121-135). Bu zaruret hali değerlere felsefi perspektiften yaklaşmayı gerektirir.

Değerler eğitimine felsefi açıdan yaklaşmak eş deyişle çocuklar için felsefe ve değerler eğitiminin entegrasyonu, uygulayıcı pozisyonundaki yetişkinlerin hizmet içi eğitimlerle daha fazla yeterlilik sahibi

olmalarını ve sürekli kendini yenileyen bir gelişim ağının içinde bulunmalarını gerektirir. Tüm bunların çocukların dünyasına nasıl eklenmesi gerektiği üzerine düşünce üretmek ve değişen koşullar ekseninde çeşitli öğretim materyallerinin geliştirilmesine aracılık etmek de alan aktörlerinin temel görevidir.

3.1. Erken Çocukluk Döneminde Masallarla Felsefe ve Oyun

Erken çocukluk dönemi, düşünme becerilerinin gelişmesi için oldukça verimli bir zaman dilimidir. Bu dönemde çocukların sahip oldukları yüksek merak duygusu, özgünlük, önyargısızlık gibi temel özellikler, düşünme ve sorgulama için gerekli görülen zemini hazırlar. Kohan ve Carvalho'ya göre; "çocuklarla yan yana getirilen felsefe, artık yetişkinlere özgü, büyük harfli bir kelime değildir. Burada felsefeye yaklaşan, karakteristik çocukluk şevkiyle felsefeyi kuşatan, gürültü ve heyecanla felsefi etkinliğin içinde bulunan çocuklardır. Oyun alanının ortasında alışılmadık bir icat gibi..." (Kohan ve Carvalho, 2022, ss. 59-78). Bu bağlamda çocuklar artık şekillenmeyi bekleyen biçimsiz bir balçık ya da reşit olması beklenen önemsiz varlıklar olarak değil aksine felsefi diyalog eşliğinde sürdürülen keşif sürecinde yol arkadaşları olarak görülürler. Bu yol arkadaşlığında çocuk edebiyatı, planlanmış bir felsefe programı için kaynak olarak kullanılabilir değerli örnekler barındırır (Oktar, 2019, s. 63). Çeşitli metinler aracılığıyla çocuğun yaşam ile ilgili temel soruları sormasının yani sorgulayıcı bir bakış açısıyla kendisini ve varlığı anlamlandırmasının önü açılabilir (Direk, 2002, ss. 10-11). Ayrıca çocuklar için felsefe programlarında kullanılan metinlerin mutlaka felsefe alanında yazılmış metinler olmasına gerek yoktur. Kimi zaman seçilmiş öyküler, masallar vb. metinler üzerinden başlatılan diyalog söz konusu anlatıları felsefi metinden daha felsefi kılabilir (Mendonça ve Carvalho, 2019, ss. 1-21). Bu hususla ilişkili olarak Platon, *Devlet* adlı eserinde küçük yaşlarda edinilen inançların kemikleşmeye çok müsait olduğunu ve bundan dolayı çocukların ilk duyacakları şeylerin onları erdem yönünde geliştirecek masallarla, hikayelerle aktarılmasının önemi üzerinde durur (Platon, 2005, s. 73). Süreç boyunca ele alınan metinler -bunlar ister felsefi anlatılar isterse mevcut çocuk edebiyatından seçkiler olsun- hem yetişkinlerden hem de çocuklardan oluşan felsefi sorgulama topluluklarında etkin şekilde kullanılabilirler. Burada metnin kendisinden çok rehber konumundaki uygulayıcının rolü önemlidir. Felsefi yeterliliğe sahip ve çocuklarla diyalogda başarılı bir uygulayıcı söz konusu metni/metinleri çocuklar için felsefe oturumlarında kullanılacak şekilde düzenleyebilir. Ancak bu noktada uygulayıcının pedagojik becerilerini ve tutumlarını geliştirmeye odaklanması ve çocuklarla felsefe pratiklerine hazırlanması çok önemlidir (Murrin, 2016, ss. 63-78).

Erken çocukluk döneminde çok fazla soru sormak yerine çocuklarla belli bir konuda sohbet etmeye yönelmek ve bu doğrultuda onlardan gelen sorularla diyalogu sürdürmek önemlidir. Bununla beraber diyalogsal süreci farklı etkinliklerle desteklemek de erken çocukluk dönemi için yerinde bir yöntem olur. Benzer şekilde diyalog esnasında ya da sonrasında seçilmiş oyunlar aracılığıyla çocuğun düşünme becerilerinin geliştirilmesine destek sağlanabilir. Çünkü küçük çocuklar oyun aracılığıyla öğrenir, kendini ve içinde yaşadığı dünyayı oyunla tanır, kendini en iyi oyun sırasında ifade eder ve kritik düşünme becerilerini oyun içinde kazanır. Çocuğun dili oyundur (MEB, 2013). Nitekim Lipman'a göre de küçük çocuklarla kurulan felsefi diyaloglarda kullanılan yöntemlerden biri şüphesiz ki oyundur (Lipman, 1976, ss. 17-39). Burada yetişkinlere düşen görev çocuklar için uygun ortamı sağlamak ve bu ortamı olabildiğince zenginleştirmektir. Süreç boyunca -Sokrates'in çağlar öncesinde dillendirdiği tavsiyelerine de kulak vererek- ruhun eğitilmesi ve geliştirilmesi amacıyla hem müzikten hem de jimlastikten yararlanılmalıdır (bkz. Platon, 2005).

Küçük yaş gruplarıyla gerçekleştirilen felsefi etkinliklerde zaman ve mekân faktörünün etkisi oldukça önem taşır. Çünkü erken çocukluk döneminde ilgisi hızla farklı yöne kayabilen çocuklar, öğrenmeyi günün her anında farklı alanlarda sürdürürler. Kapalı bir sınıf ortamında, sınırlı bir zaman diliminde gerçekleştirilen etkinliklere kıyasla okul duvarlarının dışına taşan farklı aktivitelerle bütünleştirilen ve günün her saatine yayılan uygulamalarda çok daha kısa süre içerisinde çocukların düşünme süreçlerinde ve birbirleriyle ilişkilerinde felsefi uygulamanın yansımalarına tanık olmak mümkündür (Demiral, 2022, s. 61).

3.2. Çocuklar İçin Felsefede Masallar ile Bütünleştirilmiş Etkinlik Örnekleri

İnsanın diğer canlılar karşısında daha üst bir konuma yerleşmesini sağlayan düşünme becerisi ona yaşamını yönlendirme gücü verir. Bu becerinin bireyin gelişimine katkı sağlaması ve insanın/insanlığın yararına kullanılması için erken çocukluk dönemi kritik bir öneme sahiptir (Tuğrul, 2006, ss. 67-80). Bu dönemde çocuklarla felsefi olarak etkileşim kurma deneyimi, bireyin hayatına kendi tarafından yönetilebilir

bir süreç olarak bakma ve felsefeyi bu amaç için araçsallaştırma yolunda atılmış ilk adımlardan biri olarak değerlendirilebilir.

Erken çocukluk eğitiminde çocuk merkezli ve oyun temelli olma, yaratıcılığın geliştirilmesi, keşfederek öğrenme, yaşam deneyimlerinden yararlanma, tüm gelişim alanlarını destekleme, çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarını ve bireysel farklılıklarını dikkate alma gibi temel prensipler bulunmaktadır (MEB, 2013). Bu doğrultuda çocuklar için felsefe programlarında dikkat edilmesi gereken farklı noktalar bulunmaktadır. Çocuğun deneyimlerini, düşüncelerini sözel olarak ifade etmesini ve diğerleriyle etkileşimde bulunmasını kolaylaştırmak için eğitim programlarında kullanılan etkinliklerin çocuk merkezli olması oldukça önemlidir. Bu doğrultuda çocukların etkinliklerde kullanılmak üzere malzeme seçmesine ve yapacağı işe karar vermesine olanak tanınmalıdır. Ayrıca planlanan etkinliklerde çocuğun gelişimine uygun yöntem ve teknikler kullanılmalı ve oyun temelli bir yaklaşımla hareket edilmelidir.

Öte yandan düşünme eylemi çocuklar için her etkinlikte söz konusudur. Ancak felsefi düşünme dendiğinde ucu açık, üretmeye, keşfetmeye dönük, çocuğu aktif kılan, sorgulayıcı, eleştirel ve araştırmaya yönlendiren bir düşünme biçiminden söz edilmektedir. Bu bağlamda çocuklarla etkileşim halinde olan yetişkinlerin nasıl soru sormaları gerektiğini, bir tartışmayı nasıl yöneteceklerini, çocukları tekdüze bir sonuca yönlentmeden onlarla nasıl etkileşim sürecini devam ettireceklerini bilmeleri önemlidir. Nitekim erken çocukluk döneminde çocukların dil gelişimlerinin düzeyi zaman zaman düşüncelerini aktarmalarında yetersiz kalabilir. Bazen de yetişkinlerden duydukları mesajları farklı şekillerde anlamlandırabilirler. Bu noktada çocuklardan sürekli sözel ifadelerle iletişim kurmalarını beklemek yerine, zaman zaman düşünsel aktivitelerinde onları serbest bırakmak, hayal kurmalarına fırsat vermek ve drama, resim, deney gibi etkinliklerle onların kendilerini ifade etmelerini desteklemek faydalı olur. Bu bağlamda özellikle erken çocukluk döneminde özenle seçilmiş çeşitli masallar kullanılarak felsefi diyalog başlatılabilir.

3.3. Elmer Masalı ve Farklılıklara Saygı Değeri

Çocuklar yaşam içinde gerek doğrudan gerekse dolaylı yollarla dil, din, mezhep, ırk ve renk gibi özellikleri bakımından birbirlerinden farklı olan insanlarla karşılaşır. Onların diğer varlıklarla barış içinde yaşayabilmeleri farklılıklara saygı duyabilmeleriyle doğru orantılıdır. Bu nedenle erken yaşlardan itibaren çevrelerindeki farklılıklara yönelik çeşitli düşünce kalıpları geliştiren çocuklar için farklılıklara saygı değeri kazanılması gereken sosyal beceriler arasındadır (Başal vd., 2019, s. 272).

Aşağıda çocuklar için felsefe programları kapsamında farklılıklara saygı değeri üzerinden Elmer masalı incelenmiştir. Elmer masalı şu şekilde özetlenebilir:

Elmer birçok filden oluşan bir sürüde yaşardı. Komik ve neşeli bir fildi. Sürüdeki herkesle şakalaşır ve onları güldürürdü. Fakat Elmer sürüdeki diğer fillerden farklıydı; rengârenkti. Elmer bir gün herkesten farklı olmaktan sıkıldı. Düşündü ve herkesin ona komik olduğu için değil de farklı olduğu için güldüğüne karar verdi. Sessizce gidip fil renginde dutlardan bir çalı buldu ve dutların üzerinde yuvarlanarak kendini diğer fillerle aynı renge boyadı. Döndüğünde kimse onu tanımadı. Ta ki Elmer ciddiyetle duran fil arkadaşlarının karşısında dayanamayıp bağırana dek... Böylelikle herkes Elmer'i tanıdı. Filler hep birlikte gülmeye başladılar. Sonra bir yağmur başladı. Elmer yağın yağmurla eski rengârenk görünüşüne geri döndü. Bu yaşananlar diğer fillerin öyle hoşuna gitti ki bundan sonra o günü Elmer günü olarak kutlamaya karar verdiler. Her yıl Elmer günü geldiğinde kendilerini rengârenk boyayarak kutlama yaptılar (bkz. McKee, 2023).

Kendini düşünme nesnesi edinme, sahip olduğu özelliklerin farkına varma, başkalarının özellikleri üzerine akıl yürütme, kendisiyle başkaları arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri tespit etme ve söz konusu benzerliklerin ya da farklılıkların doğurabileceği olası sonuçları değerlendirme gibi düşünsel aktiviteleri gündeme getiren Elmer masalı erken çocukluk dönemindeki felsefe programlarında kullanılabilir kaynaklara örnek olarak gösterilebilir. Bu doğrultuda uygulayıcı söz konusu masal üzerinden sorduğu sorularla çocuğu, kendi varlığı, toplum içindeki durumu, sahip olduğu özellikler ve başkalarının varlığı gibi birçok konuda düşünmeye yönlendirebilir. Bu düşünme etkinliği çocukların farklılıklar üzerine çeşitli varsayımlar üretmesine ve yeni yeni sorularla süreci yönlendirmesine aracılık edebilir. Bu doğrultuda çocuklar için felsefe oturumu aşağıdaki sorularla başlatılabilir:

Elmer neden sıkılmış olabilir?

Elmer'i diğerlerinden farklı yapan özellikler nelerdir?

Elmer neden diğer fillerle aynı olmak istiyor olabilir?

Elmer diğer filler kendisini tanımadığında ne hissetmiş olabilir?

Gözlerimizi kapatsak ve birbirimizi görmesek de tanıyabilir miyiz?

Bizi birbirimizden ayıran özellikler nelerdir?

Elmer'i ve diğer fillerini çok güldüren ve mutlu eden olay nedir?

Anlatıla geldiği üzere erken çocukluk döneminde yapılan etkinliklerin oyunlaştırılması, süreç odaklı olması ve yaşamsal deneyimlerle desteklenmesi önemlidir. Erken çocukluk dönemi için hazırlanan programların esnek bir yapıya sahip olması bu duruma imkân tanımakta ve sürecin çocuklar tarafından yönetilmesini desteklemektedir (MEB, 2013). Bu bağlamda çocuklara aktarılan Elmer masalının ardından çocuklardan kendi hayallerindeki renklerle ya da kendi seçtikleri materyallerle bir fil tasarımları istenebilir. Sonrasında çocukların iki gruba ayrıldıkları, uygulayıcı tarafından temin edilen materyallerle kendilerini değişik kılıklara soktukları ve birbirlerini tanımaya çalıştıkları kendini değiştirme oyunu oynanabilir. Benzer şekilde çocuklardan birinin örtülere bürünerek gizlendiği ve ebe seçilen diğer çocuğun çeşitli sorular sorarak onu tanımaya çalıştığı diğerini tanıma oyunu gibi birçok oyunla çocuğun düşünme etkinliğinin zenginleştirilmesine aracılık edilebilir.

Çocuklar için felsefe programında farklılıkların değeri üzerine yapılacak daha birçok etkinlik söz konusudur. Örneğin; çocuklarla parmak izlerinin her insanda farklı olduğunu deneyimleyebilecekleri bir deney yapmak veya herkesin farklı seslere sahip olduğunu gözlemleyebilecekleri bir oyun oynamak aynı düşünme aktivitesini yine farklı öğrenme ortamlarına taşımaya yardımcı olabilir. Benzer şekilde çocukların doğada çalışması, hareketli ve aktif olmaları adına çocukların bahçede kuşlara yem atması sağlanabilir. Etkinlik sırasında, sence renkleri aynı olan kuşların hepsinin aynı olduğunu söyleyebilir miyiz? gibi sorularla başlatılabilecek diyalog, değişik deneyimler aracılığıyla farklılıkların değeri üzerine düşünmeyi sağlayacaktır. Çocuklardan bahçede karınca yuvalarını bulmalarını istemek, yuvaların bozulmaması için uyarı işareti koymak, karıncaların birbiriyle benzerlikleri ya da farklılıkları ile ilgili sohbet başlatmak da yine farklılıklar üzerinden çocuklarda düşünme becerilerini geliştirmeye dönük yaşamın içinden etkinliklere örnek gösterilebilir. Böylelikle çocuklarla felsefe programlarındaki diyalogsal birliktelik bir yaşamsal etkinlik sürecine taşınmış olur.

3.4. İyi Yürekli Dev Memo ve Yardımseverlik Değeri

Yardımseverlik; insanın sahip olduğu imkânları başka birinin yararını düşünerek kullanması olarak nitelendirilebilir. Bu bağlamda yardım etmeyi, yardımlaşmayı sevmeyi ve istemeyi içeren yardımseverlik değeri erken çocuklukta teşvik edilen değerlerdendir. Çalışmamızın bu kısmında İyi Yürekli Dev Memo masalı üzerinden çocuklar için felsefe programlarında yardımseverlik değerine ilişkin nasıl bir düşünme etkinliğinin sürdürülebileceği üzerinde durulmuştur. İyi Yürekli Dev Memo masalı şu şekilde özetlenebilir:

Dev Memo pasaklı bir devdir. Fakat o, şehrin en pasaklı devi olmak istemez ve kendisine güzel ve yeni kıyafetler almaya karar verir. Üzerindeki eski elbisesini ve sandaletlerini, kıyafet aldığı yerde öylece bırakarak, yeni aldığı gömleği, pantolonu, ayakkabıyı, çorapları giyer ve kravatını takar. Güzel kıyafetleriyle mutlu mutlu evine dönmek üzere yola koyulur. Yol üzerinde ihtiyaç sahibi hayvanlarla karşılaşır. Yufka yürekli Dev Memo dayanamaz ve her gördüğü hayvana yardım etmek ister. Boynu üşüyen zürafaya kravatını, yelkeni yırtılan keçiye gömleğini, evi yanan farelere ayakkabısını, uyku tulumuna ihtiyacı olan tilkiye çoraplarını, bataklıktan geçmek isteyen köpeğe kemerini verir. Kemerini olmayınca pantolonu da üstünden düşer ve Memo sonunda kıyafetsiz kalır. Soğuktan üşümeye başlayan Memo tekrar kıyafet almak için dükkâna gider ama dükkân kapanmıştır. Eski kıyafetlerinin orada öylece durduğunu gören Memo yine onları giyer. Ama bu sefer daha önce beğenmediği kıyafetler içinde kendini çok rahat hisseder ve şehrin en rahat devi olduğunu söyleyip dans ederek evinin yolunu tutar. Eve geldiğinde kapının önünde yardım ettiği hayvanların onun için hazırladığı bir sürprizle karşılaşır. Bu bir hediye paketidir. Paketin içinde bir mektup ve bir de taç vardır. Mektubun sonunda Memo'nun şehrin en iyi yürekli devi olduğu yazmaktadır. Memo şehrin en yakışıklı, en iyi görünümlü devi olmak isterken en iyi yürekli devi olmuştur (bkz. Donaldson, 2019).

Erken çocukluk döneminde felsefe programlarında kullanılmaya uygun görünen İyi Yürekli Dev Memo masalı, başkalarına yardım etmek için kendi isteklerini erteleyebilme, sahip olduğu şeylere değer

verme, çevresine karşı duyarlı olma gibi birçok erdem üzerine çocuklara düşünme imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda çocuklarla felsefi diyalogda kullanılmak üzere şu sorular örnek gösterilebilir:

Dev Memo nasıl birisidir?

Şehrin en pasaklı devi olmak Memo'yu neden rahatsız etmiş olabilir?

Dev Memo, başkalarının ihtiyaçlarını nasıl fark etmiştir?

Dev Memo beğenerek aldığı yeni kıyafetleri başkalarına verdiğinde ne hissetmiş olabilir?

En iyi yürekli olmak deyince aklına neler geliyor?

Masalın ismini değiştirmek isteseydin nasıl bir isim bulurdun?

Masal ile ilgili sorularla başlayan diyalog çocukların katılımları doğrultusunda devam eder. Sonrasında yardımseverlik değeri ekseninde farklı etkinlikler yapılabilir. Örneğin daha önceden hazırlanmış kıyafet kalıplarıyla çeşitli giysiler tasarlanabilir. Çocuklar bu giysileri istedikleri şekilde boyar, süsler. Yapılan kıyafetler hazırlanan bir bölüme mandallarla asılır ve burasının bir kıyafet dükkânı olduğu hayal edilir. Bu dükkân, masalın draması yapılırken kullanılabilir. Drama çalışmasında, çocuklardan biri Dev Memo olur ve kıyafetlerden en beğendiklerini seçerek alır. Diğer çocuklardan da, farklı hayvanları canlandırmaları istenerek hikâyedeki olay örgüsü dramatize edilebilir. Sonra Dev Memo'yu canlandıran çocuğa diğer canlılara yardım ederken neler hissettiği, diğer çocuklara da kendilerine yardım edilirken neler hissettikleri sorulabilir; çocukların masalda geçen olayları kendi duygularıyla ifade etmeleri sağlanabilir. Benzer şekilde sosyal hayata aktarımı sağlanabilecek bir uygulama olarak; çocuklarla birlikte yardım kutuları hazırlanabilir ve onlardan yaptıkları yardımsever davranışların her birini -yetişkinlerin desteğiyle- yazıp bu kutularda biriktirmeleri istenebilir. Böylelikle aile katılımının da sağlandığı bir etkinlik örneğiyle çocukların yardımseverlik değeri üzerine düşünce üretmelerine yardımcı olunabilir. Evlere gönderilen kutular bir süre sonra geri istenerek yazıya dökülen yardımsever davranışlar karışık şekilde okunabilir. Bunlarla ilgili diyalog başlatılabilir.

Masalın ardından çocukları başka bireylerin ihtiyaçlarının neler olabileceğini düşünmeye yönlendiren kimin işine yarar? oyunu oynanabilir. Öğretmen bu oyun için farklı eşyaların bulunduğu bir kutu hazırlar. Her çocuk gözleri kapalı kutudan bir eşya seçer. Sonra seçilen eşyanın kimin işine yarayabileceği ve bu eşyanın nasıl kullanılabileceği üzerine varsayımlar üretilir. Aynı oyun başka ne işe yarar? sorusuyla bir stem çalışması olarak da uygulanabilir? Bir ayakkabıyla onu giymekten başka neler yapabiliriz? Bir çorap ayağımızı ısıtmaktan başka ne işe yarar? gibi sorularla çocukların hayal güçlerini kullanacakları etkinliklere geçiş yapılabilir. Çocuklarla yapılabilecek bu tür etkinlikler çocukların bir nesneye veya duruma farklı açılardan bakmasına olanak sağlar. “Bir çorap ayağımızı ısıtmaktan başka ne işe yarar?” sorusu, “bir semsiyeyle yağmurdan korunmaktan başka ne yapılabilir?” ya da “bir kaşık, sadece yemek yemeyi kolaylaştırmak için mi üretilmiştir?” gibi farklı sorgulamalara kapı aralayabilir. Böylelikle çocukların erken çocukluk döneminden itibaren çok yönlü düşünmelerine, problemlerine çözüm ararken kalıp yargılardan kurtulmalarına destek sağlanmış olur. Ayrıca uygulama örneklerinde de üzerinde durulduğu üzere başkalarının duygu ve düşünceleri üzerine doğru akıl yürütme becerisini kazandırmayı hedefleyen etkinlikler çocukların sosyal yaşam becerilerini de destekleyerek onların yaşamlarında daha başarılı ve yapıcı ilişkiler kurmalarına katkı sağlayabilir. Böylelikle çocukların, günlük yaşamlarında karşılaştıkları problemlere hızlı çözüm üretebilen, çok yönlü düşünebilen, başkalarıyla ilişkilerini yönetebilen bireylere dönüşmelerine felsefe aracılığıyla destek sağlanmış olur.

Elmer masalı gibi İyi yürekli Dev Memo masalı da çocuğun etik değerlere ilişkin yaratıcı, sorgulayıcı ve eleştirel şekilde düşünmesini destekleyici bir metin olarak çocuklar için felsefe programlarında kullanılabilir. Burada vurgulamaya çalıştığımız husus; bu tür düşünme aktivitelerinin erken çocukluk dönemi söz konusu olduğunda sadece masal ve sonrasında yapılan soru sorma, sohbet etme uygulamasıyla sınırlı kalmaması gerektiğidir. Masalın araladığı kapıdan farklı etkinliklere geçiş yapılmalıdır; sürece yayılan, günlük yaşam tecrübelerine taşınan, çocuğun tüm gelişim alanlarını destekleyen, çocuğu aktif kılan ve ona keşfetme, üretme imkânları sunan uygulamalarla program zenginleştirilmelidir. Böylelikle soyut olan düşünme aktivitesi somutlaştırılarak, çocuğa kendini ifade edebileceği farklı alanlar açılmasına aracılık edilmiş olunur. Nitekim Stella Vosniadou da *Çocuklar Nasıl Öğrenir?* adlı eğitim uygulamaları serisinin 7. kitapçığında araştırma bulgularından elde edilen veriler ışığında öğrenmenin kolaylaştırılması adına aktif katılımın, sosyal katılımın, anlamlı etkinliklerin, yeni bilgilerle önceki bilgiler arasında bağlantı kurmanın,

özdenetimin ve öz düzenlemenin, öğrenilenleri gerçek yaşama aktarmanın, pratik yapmaya vakit ayırmanın, gelişimsel ve bireysel farklılıklara dikkat etmenin gerekliliğinden söz açar (bkz. Vosniadou, 2001).

Özetle; erken çocukluk döneminde düşünme becerilerini geliştirmek için söz konusu dönemin özelliklerini iyi bilmek ve bu döneme uygun yöntem ve teknikleri kullanmak gereklidir. Erken çocukluk dönemini kapsayan tüm programlarda çocukların bedensel, zihinsel, duygusal ve sosyal açıdan aktif olacakları etkinlikler planlanmalıdır. Çünkü gelişim, çok boyutlu bir fenomendir. Bu nedenle erken çocuklukta bilişsel düşünme becerilerinin geliştirilmesinde okul dışı öğrenme ortamlarının önemi göz ardı edilmemelidir. Bu doğrultuda gerek okul içi gerekse okul dışı öğrenme ortamlarında çocuk, matematik, fen ve drama etkinlikleri, gezi ve inceleme aktiviteleri gibi birçok etkinlik aracılığıyla düşünmeye, sorgulamaya, tartışmaya, problem çözmeye yönlendirilebilmelidir. Burada alan aktörü olarak rehber pozisyonundaki uygulayıcının kendi yeterliliklerini geliştirmesi adına ihtiyaç duyduğu hizmet içi eğitimlere ulaşabilmesi sağlanmalıdır. Bu doğrultuda hem eğitimciler hem de çocuğun gelişiminde etkin rol üstlenen yetişkinler; gelişen, değişen dünya şartlarında düşünen, üreten, sorgulayan, yorumlayan, problemlere çözüm üreten, yaşam içinde sorumluluk alan kişiler yetişebilmesi için felsefi diyalogun sağlayacağı olası katkıları ciddiye almalıdır.

4. SONUÇ

Erken çocukluk; kritik dönemler içeren, gelişimin çok hızlı olduğu ve çocuğun kişisel özelliklerinin temellerinin atıldığı bir evredir. Bu evrede çocuklar kendileri için hazırlanan felsefi programlar aracılığıyla, rasyonel yollarla düşünce üretmeye yönlendirilirler. Bu makalede, erken çocukluk döneminde düşünme eyleminin çocuğun bütün duyu organlarını aktif olarak kullandığı etkinliklerle desteklenmesinin gerekliliği vurgulanmış ve buna yönelik örnek etkinliklere yer verilmiştir. Nitekim erken çocukluk eğitimi; oyun, sanat, drama, matematik, fen ve doğa gibi birçok etkinlik çeşidini içine almaktadır. Çocuklarla felsefe programlarında bu durum göz önünde bulundurulmalı, düşünme becerilerine yönelik felsefi diyaloglar farklı aktivitelerle zenginleştirilmelidir. Çünkü düşünme eylemi yaşam için vardır. Çocuklara tartıştıkları, fikir ürettikleri, çözüm aradıkları konularla ilgili deneyim kazandırmak oldukça önemlidir. O nedenle erken çocukluk dönemi için hazırlanan programlarda gelişimin bütünselliği dikkate alınmalı ve eğitimsel etkinlikler, bilişsel, sosyal, bedensel vb. tüm gelişim alanlarını desteklemelidir. Bu çalışmada erken çocukluk dönemi için hazırlanmış felsefe programlarının çocukların düşünsel gelişimlerine yapacağı katkıların sanılandan çok daha fazla olduğu, bu programlarda sonucun değil sürecin kendisinin önemli olduğu ve söz konusu diyalogsal sürecin çeşitli oyunlarla ve birtakım etkinliklerle desteklenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Makalede; (i) çocuklar için felsefe programları hazırlanırken bütünsel bir yaklaşımla etkinlik çeşitliliğinden yararlanılması; (ii) eğitimciler için bu konuda hizmet içi eğitimlerin planlanması; (iii) erken çocukluk eğitimi öğretmen yetiştirme programlarında verilen derslere çocuklarla felsefe eğitime yönelik içeriklerin dâhil edilmesi; (iv) anne – babaların, çocukların düşünme becerilerini geliştirme, kendilerini ifade etme, problemlere çözüm üretme, sorumluluk sahibi olma vb. konularda bilinçlendirilmesi; (v) çocukların sorumlu, duyarlı, farkındalığı yüksek, kendisinin ve bütün dünyanın iyileşmesine gayret eden bireylere dönüşmesi için onun gelişimsel sürecinde rol oynayan tüm paydaşların işbirliği içinde hareket etmesi önerilmektedir. Bu öneriler doğrultusunda şekillenen çocuklar için felsefe programlarının, varlığı ve varoluşu doğru akıl yürütmelerle anlamlandırma noktasında hem çocuklara hem de yetişkinlere katkı sağlama olasılığı yüksektir.

Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Makale ile ilgili notlar

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Araştırmanın tüm sürecine yazarlar eşit derecede katkıda bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- Akan, R. (2022). *Hayat bilgisi öğretiminde çocuklar için felsefe (P4C) yaratıcı düşünme becerisi etkinliklerinin öğrencilerin yaratıcı düşünme becerisine etkisi* [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Akto, A. ve Akto, S. (2020). Erken çocukluk ve değerler eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(74), 326-339.
- Aurelius, M. (2018). *Kendime düşünceler*. (çev. Yunus Emre Ceren). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Barrow, W. (2010). Dialogic, participation and the potential for philosophy for children. *Thinking Skills and Creativity*, (5), 61-69. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2010.01.002>
- Barrow, W. (2015). 'I think she's learnt how to sort of let the class speak': children's perspectives on philosophy for children as participatory pedagogy. *Thinking Skills And Creativity*, 17, 76-87. <https://doi.org/10.1016/J.Tsc.2015.06.003>
- Başal, H. A., Sarı, B., Çelik, M., Şeker, T. ve Şahin, M. (2019). Okul öncesi dönem çocuklarının farklılıklara saygı algılarının anne eğitim düzeyine göre incelenmesi. *Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(1), 271-292.
- Boyacı, N., Karadağ, F. ve Gülenç, K., (2018). Çocuklar için felsefe / Çocuklarla felsefe: Felsefi metotlar, uygulamalar ve amaçlar. *Kaygı*, (31), 145-173. <https://doi.org/10.20981/kaygi.474657>
- Çotuksöken, B. (2000). *Felsefi söylem nedir?*. İnkılâp Kitabevi.
- Çotuksöken, B. ve Tepe, H. (2013). Düşünme eğitiminin güncel durumu ve sorunları. B. Çotuksöken (Eds.) içinde, *Çocuklar için felsefe eğitimi* (ss. 35-48). Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Demiral, S. (2022). Erken çocukluk döneminde felsefe aracılığıyla yeni pedagoji. *Antropoloji*, (43), 50-62. <https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.1027047>
- Direk, N. (2019). *Filozof çocuk çocuklarla felsefe konuşmaları*. Pan Yayıncılık.
- Dirican, R. ve Deniz, Ü. (2020). Felsefe etkinliklerinin okul öncesi dönem çocukların felsefi tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 1(28), 420-430. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.3625>
- Dombaycı, M. A. (2010). Değer eğitiminde felsefi sorgulamanın rolü. *Değer Eğitimi Uluslararası Konferansı Bildirileri*, 121-135. İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü.
- Donaldson, J. (2019). *İyi yürekli dev Memo*. (çev. Ali Berktaş). İş Bankası Kültür Yayınları.
- Durmuşoğlu, S., ve Erbay, F. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin konuşma, dinleme ve empati becerilerinin çocuk sevme davranışı açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 159-174.
- Elicor, P. (2017). The notion of pedagogical authority in the community of inquiry. *Kritike*, 11(2), 80-92.
- Epiktetos. (2010). *Düşünceler ve sohbetler*. (çev. Burhan Toprak). İnkılâp Kitabevi.
- Erdoğan, P. (2018). *Çocuklarla felsefe yaklaşımının düşünsel, tarihi ve sosyal temelleri üzerine bir inceleme* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Fricker, M. (2023). *Epistemik adaletsizlik - İktidar ve bilmenin etiği*. (çev. Kadir Gülen). Fol Kitap
- Gaut, B. ve Gaut, M. (2021). *Çocuklar için felsefe pratik bir rehber*. (çev. Feray Orman). Karakarga Yayınları.
- Ezmeçi, F. ve Akman, B. (2016). Erken çocukluk döneminde düşünme becerileri Reggio Emilia yaklaşımı ve high/scope programı. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-13.
- Haynes, J. ve Murriss, K. (2013). The realm of meaning: imagination, narrative and playfulness in philosophical exploration with young children. *Early Child Development and Care*, 183(8), 1084-1100. <https://doi.org/10.1080/03004430.2013.792256>
- Johansson, E. (2001). Morality in children's worlds – rationality of thought or values emanating from relations? *Studies in Philosophy and Education*, (20), 345-358.
- Karadağ, F. ve Yıldız Demirtaş, V. (2018). The effectiveness of the philosophy with children curriculum on critical thinking skills of pre-school children. *Education and Science*, 43(195), 19-40. <https://doi.org/10.15390/EB.2018.7268>

- Kayaalp, M. (2021). *İlkokul 2. sınıf Türkçe dersinde çocuklar için felsefe eğitimi uygulamaları* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Kerekes, E. (2020). On friendship and love. philosophy for/with children at the “octavian goga” cluj county library. *Philosophia*, 65(1), 159-172. <https://doi.org/10.24193/subbphil.2020.1.12>
- Kohan, W. O. ve Carvalho, M. C. (2022). Daring a childlike writing: Children for philosophy, moral end, and the childhood of conceptions. F. Figueiredo ve D. Mendonça (Eds.) içinde, *Conceptions of childhood and moral education in philosophy for children* (pp. 59-78). Heidelberg: J.B. Metzler.
- Kökten, H. (2022). Çocuklar için felsefe (P4C) eğitiminde diyalogun önemi. *Beytulhikme Int J Phil*, 12(4), (ss. 1077-1099). <https://doi.org/10.29288/beytulhikme.65686>
- Lipman, M. (1976). Philosophy for children. *Metaphilosophy*, 7(1), 17-39
- Lipman, M. (2010). Philosophy for children: Some assumptions and implications. *Ethics in Progress*, 2(1), 3-16.
- Mckee, D. (2023). *Elmer*. (çev. Beyza Becerikli). Can Yayınları.
- MEB. (2013). *Okul Öncesi Eğitim Programı*. <https://tegm.meb.gov.tr>
- Mendonça, D. ve Carvalho, M. C. (2019). The richness of questions in philosophy for children. *Childhood & Philosophy*, 15, 1-21. <https://doi.org/10.12957/childphilo.2019.43353>
- Mortari, L. ve Ubbiali, M. (2017). Research the “melarete” project: educating children to the ethics of virtue and of care. *European Journal Of Educational*, 6(3), 269-278. <https://doi.org/10.12973/eujer.6.3.269>
- Murris, K. (2008). A Philosophical approach to emotions: understanding love’s knowledge through a frog in love. *Childhood & Philosophy*, 5(9), 5-30.
- Murris, K. (2013). The epistemic challenge of hearing child’s voice. *Studies Philosophy And Education*, 32(3), 245-259. <https://doi.org/10.1007/s11217-012-9349-9>
- Murris, K. (2016). The philosophy for children curriculum: resisting ‘teacher proof’ texts and the formation of the ideal philosopher child. *Studies Philosophy Education*, (35), 63-78. <https://doi.org/10.1007/s11217-015-9466-3>
- Mutlu, B. (2017). Çocuklukta ve çocukça felsefe yapmak. *Çocuk ve Medeniyet*, (2), 19-40.
- Novemsky, L. (2010). Ethical inquiry: in and out of the curriculum. *Nera Conference Proceedings*. https://opencommons.uconn.edu/nera_2010/20
- Öcal, N. ve Aybek, B. (2022). Öğretmen ve öğrencilerin çocuklar için felsefe (P4C) kavramına yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Turkish Studies - Educational Sciences*, 17(2), 313-332.
- Özkan, B. (2020). Çocuklar için felsefe neden önemlidir? *Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi* (Uead), 4(1), 49-61.
- Platon (2005). *Devlet*. (çev. Veysel Atayman ve Cenk Saraçoğlu). Bordo Siyah Yayınları
- Platon (1986). *Diyaloglar-2*. (çev. Tanju Gökçöl). Remzi Kitabevi.
- Powell, S. (2010). Hide and seek: Values in early childhood education and care. *British Journal Of Educational Studies*, 58(2), 213-229. <https://doi.org/10.1080/00071001003752195>
- Säre, E., Luik, P., ve Tulviste, T., (2016). Improving pre-schoolers reasoning skills using the philosophy for children programme. *Trames*, 20(3), 273-295. <https://doi.org/10.3176/tr.2016.3.03>
- Taşdelen, V. (2014). Felsefenin gülümseyen yüzü: Çocuklarla felsefe. *Türk Dili*, 562-568.
- Tuğrul, B. (2006). Okul öncesi dönemde düşünme becerilerinin gelişmesinde yaratıcı bir süreç olarak drama. *Yaratıcı Drama Dergisi*, 1(2), 67-80.
- Tunç, A. (2017). Çocuklarla felsefe. *Çocuk ve Medeniyet*, (2), 71-89.
- Ülper O. S. (2019). Çocuklarla felsefe üzerine bir inceleme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (17), 45-66.
- Vansielegem, N. ve Kennedy, D. (2011). “What is philosophy for children, what is philosophy with children—after Matthew Lipman?” *Journal of Philosophy of Education*, 45(2), 171-182.
- Walberg, H. J. (Eds.) (2001). How children learn. *Educational practices series—7. U.K. International Bureau of Education*. Unesco.

Wegerif, R. (2011). Towards a dialogic theory of how children learn to think. *Thinking Skills and Creativity*, 6(3), 179-190. <https://doi.org/10.1016/j.tsc.2011.08.002>

Yılmaz, F. (2023). *Güncel konulara felsefi bir yorum: P4C Çocuklar için felsefe) ve ChatGPT*. İksad Yayınevi.